

v.prof.dr. Aida Tarabar
Alma Bilić, MA kandidat

STAVOVI NASTAVNOG OSOBLJA PREMA INTEGRISANOJ NASTAVI STRANOG JEZIKA I DRUGIH NASTAVNIH PREDMETA: STUDIJA SLUČAJA

Sažetak

U doba stalnih promjena koje se ubrzano dešavaju u svim područjima ljudskog djelovanja potrebno je pratiti nova dostignuća i nove pristupe. Ovo se svakako odnosi i na obrazovanje. Pri tome je važno da su svi akteri u procesu zainteresirani i motivirani za promjene i poboljšanja. U radu su analizirani stavovi nastavnika osnovnih i srednjih škola prema nastavi istovremenog učenja stranog jezika i drugih nastavnih predmeta (CLIL) s ciljem utvrđivanja mogućnosti implementacije ovakvog tipa nastave u bosanskohercegovačkim školama.

Ključne riječi: *novi obrazovni pristupi, istovremeno učenje stranog jezika i drugih nastavnih predmeta, stavovi, perspektive*

UVOD

Integrisana nastava jezika i struke (Content and Language Integrated Learning, u daljem tekstu – CLIL) jedan je od najraširenijih pristupa u podučavanju stranog jezika u svijetu. Prema riječima jednog od njegovih utemeljitelja, Davida Marsha, karakteriziraju ga dva fokusa od kojih je prvi - sadržaj nastavnog predmeta, a drugi - dodatni jezik koji se koristi za podučavanje i učenje tog sadržaja (Marsh et al., 2010.). Preciznije rečeno, učenici i studenti uče strani jezik kroz nastavu zasnovanu na sadržajima drugih nastavnih predmeta. Implementacija CLIL programa, podržavana kako od nastavnika tako i od roditelja (Dalton-Puffer, 2011), nudi snažan doprinos ostvarenju onih ciljeva Evropske Unije koji se odnose na višejezičnost i kreiranje takvog jezički prijateljskog okruženja koje je za sve njene građane jezički prihvatljivo (*language-friendly environment*). U kontekstu evropskih obrazovnih inicijativa iz 1990-tih i 2000-tih godina, CLIL pokazuje izuzetan rast, što je iznenađujuće, imajući u vidu još uvijek nedovoljan broj istraživanja u nekim zemljama (Goris, Denessen, & Verhoeven, 2019). Koristi ovog edukativnog pristupa su mnogostruke i daju se lako prepoznati kroz jezičke kompetencije učenika koji imaju priliku učestvovati u CLIL nastavi.

Prema Eurydice Izvještaju (2017.) u 2014. godini je 59.7% svih učenika u nižim razredima srednjeg obrazovanja učilo barem dva strana jezika pa se, u odnosu na 2005. godinu, kada je taj procenat iznosio 46.7%, može primijetiti znatno povećanje. Navedeni porast odražava i promjenu obrazovne politike u sve više zemalja Evropske unije. Prema istom Izvještaju, većina evropskih zemalja je u 2014/15. školskoj godini već nudila neki oblik CLIL nastave, dok su kao izuzeci navedene Grčka, Island, Turska i još neke zemlje, uključujući i Bosnu i Hercegovinu. S obzirom na činjenicu da se CLIL implementirao u različitim obrazovnim kontekstima, javljao se u dosta različitih formi. One se kreću od malih jezičkih „tuševa” (časovi jezika zasnovani na

tematskim jedinicama koje se obrađuju putem CLIL-a), preko lokalnih i međunarodnih CLIL projekata, pa sve do širih formi dvojezičnog obrazovanja, uključujući i imerziju (Pappa et al., 2017.). Grin (2015.) smatra da postoji oko 216 različitih oblika CLIL programa. Ovisnost implementacije o uslovima u kojima se javlja opisao je Verdugo (2011.) tvrdeći da je evropska CLIL praksa raznolika sukladno njenim nacionalnim, regionalnim, te lokalnim karakteristikama, ali i samoj edukativnoj politici pojedinih zemalja. Drugim riječima, odabrani model CLIL-a ovisi o postojećim uvjetima i edukativnim potrebama.

Iz prethodno rečenog je jasno da je, uprkos zajedničkim ciljevima i osnovnim principima CLIL-a, njegova implementacija ne samo raznolika, nego čak i potencijalno ranjiva (Pappa et al., 2017.). Zbog toga je pri njenoj početnoj organizaciji uvijek dobro uzeti u obzir što veću količinu relevantnog iskustva drugih zemalja, te prateći njihova saznanja, strukturirati pilot programe koji bi bili prikladni specifičnostima date društveno-ekonomske sredine i obrazovanja. Kada su u pitanju mogući CLIL uzori, osim Irske, koja trenutno prednjači u provođenju ovog tipa nastave, treba spomenuti Finsku i njeno iskustvo u pogledu reforme obrazovanja koje je omogućilo učenje stranog jezika cijeloj njenoj populaciji (Marsh&Wolff, 2007). Škole u Finskoj su eksperimentisale sa raznim oblicima CLIL-a. Marsh (ibid.) smatra da se pristup Finske prema CLIL-u može definisati kao eklektičan, to jeste, kao pristup koji koristi širok spektar različitih vidova implementacije na raznim nivoima obrazovanja. Tako se u nekim školama strani jezik koristi u podučavanju svih nastavnih predmeta tokom jedne sedmice u polugodištu, u drugim školama se CLIL programu nudi cijelo polugodište, ili pak cijela školska godina. S druge strane, u nekim školama CLIL se kontinuirano implementira već odavno.

Kao što je ranije navedeno, u Bosni i Hercegovini dugo nije bilo CLIL-a. Prvi put se javlja u lokalnom pilot projektu Mašinskog fakulteta u Zenici (akademska 2012/2013 godina) gdje je pokazao odlične rezultate provjerene kroz različite ankete, kao i izlazne kompetencije studenata ovog fakulteta (Tarabar, 2018). Međutim, kada su u pitanju niži nivoi obrazovanja, nema podataka o provođenju ovog tipa nastave. Organizovanje nastave i na ovim nivoima bilo bi poželjno i preporučljivo. Iz tog razloga smo smatrali da je potrebno učiniti prvi korak ka implementiranju neke od svekolikih formi CLIL-a u bosanskohercegovačkim srednjim ili osnovnim školama. S obzirom na to da značajan broj međunarodnih istraživanja i naučno-stručnih radova vezanih za CLIL (Dalton-Puffer, 2011; Coyle et al. 2010; Ruiz de Zarobe&Catalan, 2009) ukazuje na važnost kontinuiranog usavršavanja nastavnika kroz obuku (radionice, seminari) i druge vidove podrške, prije svega u fazi rane implementacije CLIL programa, smatrali smo neophodnim istražiti viđenja i stavove nastavnika u bosanskohercegovačkim osnovnim/srednjim školama prema ovakvom vidu nastave. Imajući u vidu svekoliko i korisno iskustvo zemalja koje su navedene kao mogući uzori (Irska i Finska), a koje su se, gotovo u pravilu, prvo oslanjale na manje pilot projekte, odlučili smo provesti istraživanje i utvrditi odnos nastavnika prema takvim projektima.¹

Metodologija

Vremenski okvir i učesnici

¹U nekim narednim istraživanjima mogao bi se istražiti i stav ostalih aktera u procesu (školske uprave i učenici).

Istraživanje je provedeno u maju 2022. godine u 5 zeničkih škola. Radi se o dvije srednje škole (Prva i Druga gimnazija u Zenici) i tri osnovne škole (Meša Selimović, Edhem Mulabdić i Vladimir Nazor). Učešće je uzelo 50 nastavnika, od kojih njih 20 radi u osnovnim školama, a 30 u srednjim školama.

Instrumenti

U istraživanju je korišten Upitnik (*Questionnaire*) koji je sadržavao 16 tačaka. Radi postizanja što veće relevantnosti Upitnika, u njegovom kreiranju su konsultovane i TALIS (*Teaching and Learning International Survey*) ankete evropske Organizacije za saradnju i razvoj (*Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*) koje obezbjeđuju značajne uvide u problematiku vezanu za nastavu i nastavnike kao što su: pripreme nastavnika, profesionalni razvoj, uvjeti rada i sl.

Većina ponuđenih odgovora u Upitniku postavljena je na Likertovoj skali, kao najčešće primjenjivanoj ljestvici kada su u pitanju stavovi ispitanika. Deset od ukupno šesnaest tačaka iz Upitnika prati po pet mogućih odgovora kojima se izražava stupanj slaganja/neslaganja ispitanika (u našem slučaju nastavnog osoblja u školama) i to sa stavom izraženim u tvrdnji (potpuno slaganje, slaganje, neodlučnost/neutralnost, neslaganje, potpuno neslaganje). Likertova ljestvica koja se još naziva i *sumativna ljestvica* je veoma korisna jer omogućava zbrajanje verbalnih kvantifikatora, odnosno različitih nijansi slaganja/neslaganja.

U predmetni Upitnik su uključena i dva pitanja koja traže otvoren, odnosno, opisni odgovor, te četiri pitanja koja ne zahtijevaju odgovore na Likertovoj skali nego samo *da/ne* odgovore.

Upitnici su podijeljeni direktorima škola koji su ih onda poslijedili nastavnicima na anonimno popunjavanje.

Istraživačka pitanja i hipoteze

Pitanja iz Upitnika kreirana su u skladu sa pet istraživačkih pitanja koja su se nametnula u preliminarnoj fazi istraživanja, a u kojoj se teorijski okvir CLIL-a nastojao projicirati na eventualni pilot projekat u kojem bi se implementirao ovaj pristup. S obzirom na činjenicu da se predmetno istraživanje bavi nastavnicima kao potencijalnim akterima projekta bilo je nužno saznati sljedeće:

1. Kakvo je obrazovanje nastavnog osoblja u pogledu stranih jezika, koliki im je prosječni radni staž, odnosno, iskustvo u nastavi?
2. Da li su nastavnici upoznati s novim tipom nastave poput CLIL-a te da li su spremni na intenziviran trud u smislu pripreme spostvenih materijala u tu svrhu?²
3. Kakav je odnos nastavnika prema stručnom usavršavanju?
4. Kakav je stav nastavnika u pogledu međusobne stručne saradnje koja je nužna u CLIL projektima?

²CLIL često zahtijeva *ad hoc* pripreme.

5. Da li nastavnici odobravaju CLIL i da li bi učestvovali u eventualnom projektu koji bi uključivao takvu nastavu?

Iz spomenutih pitanja nastale su hipoteze:

Hipoteza 1: Nastavnici nisu spremni da učestvuju u CLIL projektima.

Hipoteza 2: Nastavnici su otvoreni za saradnju i usavršavanje u pogledu novih nastavnih pristupa.

Rezultati

Na temelju spomenutih istraživačkih pitanja kreirano je 16 anketnih pitanja.

Osnovne informacije dobile su se iz prva tri anketna pitanja. Tako se iz pitanja *1. Da li radite u osnovnoj ili srednjoj školi?* utvrdilo da je 20 od ukupno 50 ispitanika bilo iz osnovnih, a 30 iz srednjih škola. Kada je riječ o poznavanju stranog jezika (*2. Da li govorite strani/e jezik/e? Koji/koje?*) 42% ispitanika je odgovorilo potvrdno, 12% odrično, a čak 46% ispitanika nije dalo nikakav odgovor. Među jezicima koji se spominju najčešći je engleski (76%), a onda slijede njemački, italijanski, ruski, arapski i francuski. Na naredno anketno pitanje (*3. Koliko dugo ste zaposleni u obrazovnom sistemu?*) dobili su se sljedeći odgovori: do jedne godine 2%, do 2 godine 6%, do 5 godina 8 %, do 10 godina 12%, do 15 godina 18%, do 20 godina 20% i preko 20 godina - 28% nastavnika. I ovdje se neki nastavnici (6%) nisu izjasnili.

Na pitanje *4. Da li ste upoznati s integrisanom nastavom jezika i struke?* tek nešto više od pola ispitanika (58%) je dalo odgovor, dok se 42% njih uopšte nije izjasnilo. Od 58% nastavnika koji su dali odgovor samo 27, 5% ih je kazalo da jeste upoznato sa ovim tipom nastave, a 72,5% da nije.

Izjava 5. *Često pripremam sopstvene materijale za nastavu*, na koju su ispitanici davali odgovore putem Likertove skale, dala je sljedeće rezultate: 58% nastavnika tvrdi da u potpunosti pripremaju materijale, a preostalih 42% ispitanika također tvrdi da pripremaju sopstvene materijale ali ne ističu da to rade u potpunosti.

Naredna grupa pitanja odnosila se na stručno usavršavanje nastavnika, pa se u pogledu tvrdnje *6. Često prisustvujem radionicama profesionalnog razvoja* 16% ispitanika izjasnilo da uvijek prisustvuju organiziranim radionicama profesionalnog razvoja, 36% ih je iskazalo samo slaganje s tvrdnjom, 14% ih je bilo neodlučno, 28% nastavnika se nije složilo, dok je 6% njih pokazalo potpuno neslaganje sa tvrdnjom. Drugim riječima - da nikada ne prisustvuju ovakvim radionicama.

Tvrdnja *7. Smatram da su takve radionice pristupačne nastavnicima u Bosni i Hercegovini* dala je sljedeće rezultate: 8% ispitanika se u potpunosti složilo s ovom tvrdnjom, 22% se samo složilo, 18% ih je bilo neodlučnih, 38% se nije složilo, dok se 14% nastavnika apsolutno nije složilo s tvrdnjom da su radionice pristupačne bosanskohercegovačkim nastavnicima.

Naredna tačka Upitnika je direktno izolirala potencijalne razloge za (ne)organizaciju radionica – *8. Smatram da se ulaže dovoljno vremena i resursa za organizaciju profesionalnih i razvojnih radionica za obrazovnu struku od strane odgovornih aktera.* 6% ispitanika se u potpunosti

složilo, 6% se samo složilo, 20% ih je bilo neodlučno, 44% nastavnika se nije složilo, a 24% ih je izrazilo potpuno neslaganje s ovom tvrdnjom.

Kada je u pitanju naredna tvrdnja, 9. *Smatram da bih više učestvovao/la na takvim radionicama ukoliko bi one postale češće i pristupačnije*, 38% ispitanika je pokazalo da bi u svakom slučaju učestvovali u radionicama, 52% njih su iskazali interesovanje, dok je 10% njih pokazalo ravnodušnost. Niko nije odbio mogućnost učešća u eventualnim radionicama.

U 10 pitanju, koje se odnosi na razloge spriječenosti kod učešća u ranijim stručnim radionicama, na skali su ponuđeni odgovori: *manjak potrebnih predispozicija (starost, kvalifikacije, iskustvo); finansijski razlozi; nedostatak podrške od strane poslodavca; nedostatak vremena usljed radnih obaveza; nedostatak organizacije radionica; drugi razlozi*. 12% nastavnika se izjasnilo da nisu učestvovali u radionicama zbog nedostatka kvalifikacija, iskustva i starosti; 12% ih je kao razlog navelo finansije, *nedostatak podrške od strane poslodavca* je bio odgovor 6% ispitanika, a *nedostatak vremena zbog radnih obaveza* navelo je 12% njih. Naredni i najveći broj odgovora (38%) ukazivao je na činjenicu da takve radionice i nisu bile organizirane, a značajan broj nastavnika (20%) je naveo spriječenost iz *'drugih razloga'*.

Sljedeći blok pitanja odnosio se na stručnu saradnju. 28% nastavnika se u potpunosti saglasilo sa tvrdnjom – 11. *Smatram da se u školi u kojoj radim praktikuje timski rad i zajednička nastava između učitelja/nastavnika*, 38% ih se samo složilo, 14% nastavnika je bilo neodlučno, 14% njih se nije složilo, dok se 6% nastavnika uopšte nije složilo da se u njihovim školama praktikuje timski rad i saradnja u nastavi.

Relativno slične reakcije bile su i kod naredne tvrdnje - *Zadovoljan/na sam nivoom saradnje između učitelja/nastavnika u školi u kojoj radim*. 34% ispitanika se apsolutno složilo, 28% ih se složilo, 16% ih je bilo neodlučno, 14% ih se nije složilo, a 8% se uopšte nije složilo sa tvrdnjom. Naredno pitanje – 13. *Da li biste voljeli dodati nešto vezano za saradnju između učitelja /nastavnika?* je tražilo opisni odgovor. Dio nastavnika nije ništa napisao. Drugi su, međutim, bili prilično afirmativni u svojim izjavama, kao na primjer:

Za dobrobit djece treba razvijati svaki tip saradnje... uvijek može bolje (ovaj komentar se javlja na dva listića).....treba razvijati suradnju... pozitivan stav (javlja se 3 puta)....ključni faktor uspješne nastave jeste saradnja predmetnih profesora.... uvažavanje i rad na istom cilju.... potrebno je više radnih aktivnosti..... potrebna je bolja organizacija vremena (3 puta se javlja)... potrebno je više saradnje na aktivima, kolegijalnosti starijih prema mlađima.... da saradnja bude na višem nivou...itd..

S druge strane, bilo je nastavnika čiji odgovori zvuče prilično rezignirano....*sve je rečeno....ne ... ne znam šta bih rekla....i sl.* a nađen je i jedan mali broj potpuno neutralnih odgovora, kao na primjer: *... po željama...*

Na direktno pitanje – 14. *Da li biste lično Vi bili zainteresovani za organizovaniji i sistematiziraniji način saradnje između predmetnih nastavnika/učitelja s ciljem poboljšanja nastavno-obrazovnog procesa?*—dobili su se sljedeći rezultati: 42% nastavnika je pokazalo potpunu zainteresiranost, 38% umjerenu zainteresiranost, a 20% ih je bilo neodlučnih. Niko nije pokazao nezainteresiranost.

Pitanje – 15. *Kakav je Vaš stav u pogledu dvojezičnog tipa nastave (tj. saradnje između predmetnih nastavnika i nastavnika jezika)* tražilo je direktan odgovor, odnosno stav učesnika prema nastavi i saradnji kakvu zahtijeva CLIL. U odgovorima je bilo onih koji su odmah pokazali sumnju u tu ideju. Daćemo nekoliko izdvojenih primjera:

...izvan iskustva..... treba to realizovati.....sporo se ostvaruje u praksi (2 puta se javlja)... smatram da to trenutno nije izvodivo zbog nivoa poznavanja stranog jezika kod učenika... suradnja bi mogla biti problem... ne znam šta bih rekla... pozitivan stav, ali mislim da bi to bilo jako teško organizovati.

S druge strane, bilo je dosta optimističnih odgovora:

Bilo bi jako dobro i za učenike i za nastavnike (3 ispitanika daju ovakav odgovor)... bilo bi korisno, mislim da je taj dio u redu...smatram da je od suštinske važnosti i to posebno za informatiku... poželjno zbog opće globalizacije u svijetu, mislim da je ta saradnja potrebna jer bi unaprijedila nastavu u smislu dinamičnosti...dvojezična nastava bi nastavni proces učinila dinamičnijim i interesantnijim, ali i zahtjevnijim za učenike (riječ 'dinamičnost' se javlja na još jednom anketnom listu) Pozitivan! Jezik i poznavanje istog otvaraju mnoga vrata i omogućavaju nova saznanja.

Posljednje pitanje je zapravo bilo izravan upit o mogućem učešću nastavnika u eventualnim CLIL projektima – 16. *Da li biste bili voljni biti dio pilot programa uspostavljanja integrisane nastave jezika i struke ukoliko bi takav projekat ikada počeo u BiH?* Kategoričku odbojnost nije niko pokazao, 8% nastavnika se izjasnilo da nisu voljni učestvovali, 16% njih je bilo neodlučno, 42% bi prihvatili učešće, a 34% ih se izjasnilo da bi bili vrlo zainteresovani za učešće u CLIL projektima.

Diskusija i zaključci

Na osnovu dobivenih podataka, a imajući u vidu ranije spomenutu činjenicu da Likertova skala omogućava zbrajanje različitih nijansi slaganja (*u potpunosti se slažem i slažem se*), odnosno neslaganja (*u potpunosti se ne slažem i ne slažem se*) došlo se do odgovora na naša istraživačka pitanja.

Kada je riječ o pitanju *Kakvo je obrazovanje nastavnog osoblja u pogledu stranih jezika, koliki im je prosječni radni staž, odnosno, iskustvo u nastavi?* manje od pola ispitanika (42 %) se izjasnilo da govori strani jezik, 12% ih je reklo da ne govori, dok se 46% nastavnika uopšte nije izjasnilo u pogledu vladanja stranim jezikom (Sl.1) Može se samo pretpostaviti da je mogući razlog tolikog stupnja neizjašnjavanja nesigurnost jednog značajnog broja nastavnika u kvalitet njihovog znanja, što u ukupnom zbiru, dakle - zajedno sa nastavnicima koji su se izjasnili da ne govore strane jezike, predstavlja zabrinjavajući podatak. Među onima koji su se izjasnili da govore neki strani jezik 76% njih navodi engleski, dok su ostali (24%) naveli njemački, italijanski, ruski, arapski i francuski. Kada je riječ o dužini staža, 66% nastavnika ima preko 10 godina radnog staža, a značajan je i postotak onih čiji se staž kreće od 5-10 godina (12 %). Ovi podaci ukazuju na mogućnost bogatog iskustva propitivanog nastavnog osoblja, što je za nastavu

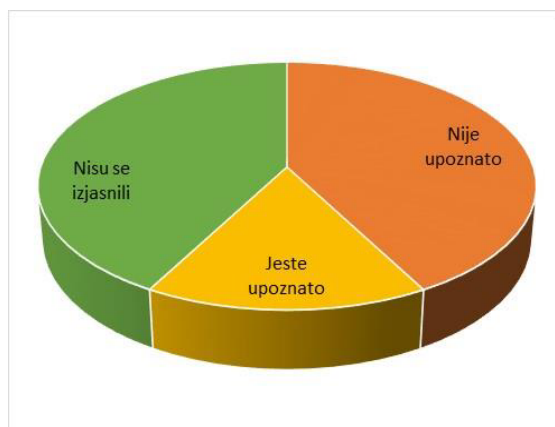
istovremenog/integriranog učenja stranog jezika i drugih nastavnih predmeta (CLIL) izuzetno važno i poželjno.

Slika 1. Poznavanje stranih jezika

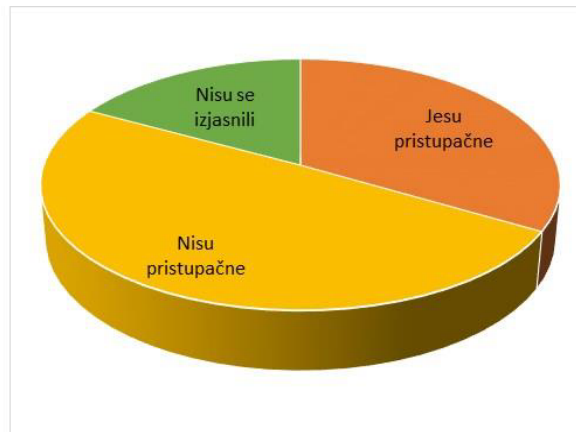
Odgovor na naredno istraživačko pitanje - *Da li su nastavnici upoznati s novim tipom nastave, poput CLIL-a, te da li su spremni na intenziviran trud u smislu pripreme spostvenih materijala u tu svrhu?*³ bio je potreban da bi se utvrdilo koliko nastavnika uopće zna za nove nastavne pristupe poput CLIL-a, te da li su spremni na dodatne napore kakve taj tip nastave iziskuje što uključuje stalnu *ad hoc* pripremu nastavnih materijala. Dobiveni podaci (Sl.2) nedvojbeno govore da je među nastavnicima koji su ponudili bilo kakav odgovor (58% nastavnika) zaista veliki broj njih koji uopšte nisu upoznati s CLIL-om (72,5%). Činjenica da se čak 42% nastavnika nije ni izjasnilo ukazuje na prilično izvjesnu mogućnost da je broj onih koji ne znaju za nove pristupe još mnogo veći. Ohrabrujuća je, međutim, činjenica da su odgovori na pitanje o pripremi nastavnih materijala bili 100% afirmativni. Tako 58% nastavnika tvrdi da u potpunosti pripremaju materijal za nastavu, dok ostali ne ističu da to rade u potpunosti, oslanjajući se vjerovatno i na udžbenik. S druge strane, neobično je da u odgovoru na ovo pitanje nije bilo onih koji se oslanjaju isključivo na udžbenik. Iako je ovo pitanje zamišljeno da ispita spremnost nastavnika za kreativnu pripremu vlastitih materijala, neovisno o propisanoj obaveznoj literaturi, jer CLIL kao pristup to najčešće i zahtijeva, čini se da pitanje nije u potpunosti razumijevano u tom smislu. Kako god, jasna je spremnost nastavnika da kvalitetno i samostalno pripremaju nastavu.

³CLIL često zahtijeva *ad hoc* pripreme.

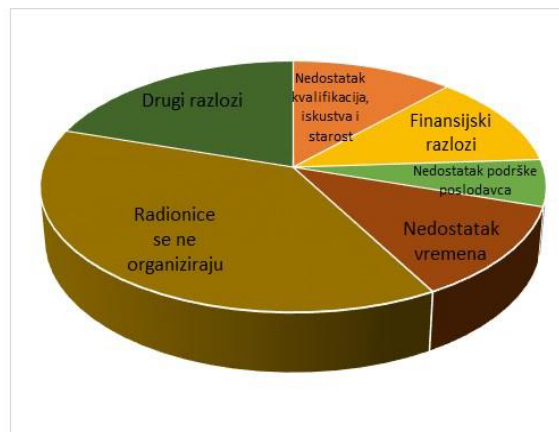

Slika 2. Poznavanje novih pristupa poput CLIL-a

U pripremi istraživanja interesiralo nas je i *Kakav je odnos nastavnika prema stručnom usavršavanju?* jer nam je to važan pokazatelj njihove otvorenosti ka novim nastavnim pristupima, samim tim i CLIL-u. Rezultati istraživanja su pokazali da 30% nastavnika smatra da su radionice profesionalnog razvoja pristupačne nastavnicima u Bosni i Hercegovini, dok čak 52% njih smatra da nisu, a 18% nastavnika je bilo neodlučno u svom odgovoru (Sl.3). Drugim riječima, preovladava nezadovoljstvo situacijom u pogledu ponuđenih mogućnosti usavršavanja. Kada je riječ o pristupačnim radionicama, 52% nastavnika se izjasnilo da im, u većem ili manjem stupnju, prisustvuju. To je relativno dobar rezultat, ali bi stepen iskorištenosti ovakvih mogućnosti profesionalnog usavršavanja trebao biti mnogo veći. Razlozi koje nastavnici navode za neučestvovanje u radionicama su različiti (Sl.4). Jedan dio navedenih razloga je zastupljen u sličnim procentima (između 6% i 12%), a to su: manjak kvalifikacija i iskustva, starost; finansijski razlozi; nedostatak podrške od strane poslodavca; nedostatak vremena usljed radnih obaveza. Međutim, daleko veći broj odgovora ukazuje na nedostatak organizacije radionica (38%), dok je spriječenost iz takozvanih „drugih razloga” bila razlog neučešća kod 20% ispitanika. Podatak da se radionice profesionalnog razvoja slabo organizuju dodatno je podvučen činjenicom da veliki broj nastavnika (68%) smatra da se u tu svrhu ne ulaže ni dovoljno vremena ni dovoljno resursa. Ipak, u slučaju da radionice budu češće i pristupačnije, čak 90% nastavnika tvrdi da bi ih rado pohađali. Mali broj njih je ravnodušan prema ovakvom vidu usavršavanja (10%), ali niko ne bi odbio učešće, pa time ni upoznavanje sa novim dostignućima u struci.

Slika 3. *Pristupačnost radionica za stručno usavršavanje*

Slika 4. *Razlozi neučešća u radionicama*

Poznata je činjenica da integrirana nastava stranog jezika i drugih nastavnih predmeta nužno zahtijeva da nastavnici kontinuirano sarađuju i razmjenjuju znanja i iskustva. To nas je inicijalno i vodilo ka istraživačkom pitanju *Kakav je stav nastavnika u pogledu međusobne stručne saradnje, koja je nužna u CLIL projektima?* Rezultati Upitnika su i ovdje dali interesantne podatke.

66% nastavnika smatra da se u njihovim školama praktikuje timski rad, a 62% nastavnika je i zadovoljno nivoom spomenute saradnje. Ovakvi stavovi su svakako dobra polazna osnova za eventualni CLIL pilot projekat.

Čak su i opisni odgovori, koje su nastavnici davali u pogledu međusobne saradnje, bili najvećim dijelom afirmativni i uglavnom su isticali značaj podizanja nivoa saradnje za dobrobit učenika. Tako su se među afirmativnim komentarima našli i oni koji traže „*međupredmetnu korelaciju*” kao i „*organizovanje više časova iz srodnih oblasti*”. Za nas je ovo posebno interesantno jer je u potpunosti na tragu CLIL-a. Međutim, ne treba zanemarivati činjenicu da još uvijek ima dosta nastavnika koji se ni na kakav način ne izjašnjavaju.

Pozitivan doprinos daju i stavovi nastavnika u pogledu saradnje unutar dvojezičnog tipa nastave. Dosta njih smatra da je ovakvu nastavu *teško realizovati, da se nema iskustva, da je nivo znanja*

stranog jezika kod učenika nedostatan'. Značajan broj nastavnika nije uopšte dao komentar, a među onima koji su ih, pak, dali bilo je i dosta identičnih komentara (kao i u nekim drugim stavkama Upitnika) što upućuje na to da svi nastavnici možda nisu samostalno popunjavali Upitnik. U svakom slučaju, kroz neke od komentara (npr. *korisno, poželjno, od suštinske važnosti, učinilo bi nastavu interesantnijom i dinamičnijom*) osjeća se pozitivan stav koji uprkos različitim nedostatnostima, pa i određenom stupnju inertnosti, ipak nudi mogućnost za otvaranje novih stranica i modernizaciju našeg obrazovanja.

Da su nastavnici zaista voljni za takvu vrstu izazova, uvjerali smo se kroz odgovore gdje 80% njih iskazuje zainteresiranost za organizovaniji i sistematiziraniji način saradnje između predmetnih nastavnika, s ciljem poboljšanja nastavno-obrazovnog procesa, i to do tog stupnja da su spremni i učestvovati u pilot projektima poput CLIL-a (Sl.5). Time je dat odgovor i na posljednje istraživačko pitanje (*Da li nastavnici odobravaju CLIL i da li bi učestvovali u eventualnom projektu koji bi uključivao takvu nastavu?*).

Slika 5. Zainteresovanost za učešće u CLIL projektima

Rezultati Upitnika te njihova analiza u svjetlu istraživačkih pitanja potvrdili su i naše hipoteze da nastavnici u našim osnovnim i srednjim školama još uvijek nisu spremni da učestvuju u CLIL projektima, ali da jesu otvoreni za stručno usavršavanje kroz različite radionice gdje bi se edukovali u pogledu novih nastavnih pristupa, uključujući CLIL.

U skladu s rečenim, potrebno je dati i određene preporuke. Prije svega, važno je o novim nastavnim pristupima, poput CLIL-a, educirati nastavnike, ali i sve one koji učestvuju u donošenju odluka vezanih za obrazovne procese. Drugim riječima, potrebno je na tu temu organizirati što više seminara i radionica te obezbijediti relevantnu literaturu. Također je veoma važno organizirati kurseve stranih jezika za nastavno osoblje da bi se nastavnici opustili u konverzaciji na stranom jeziku.

Naravno, za sve ovo je potrebno uložiti dosta truda, kao i materijalnih sredstava, ali, imajući u vidu prednosti koje modernizacija obrazovanja nudi pojedincima i društvu u cjelini takvinapori su svakako vrijedni truda.

Literatura:

1. Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles, An interactive approach to language pedagogy*. New York: Addison Wesley Longman.
2. Celente, G. (2007). *Trends 2000: how to prepare for and profit from the changes of 21st century*. New York: Warner Books
3. Council of Europe, (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press
4. Coyle, D., Holmes, B., King, L. (2009). *Towards an Integrated Curriculum – CLIL National*
5. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and language integrated learning*. New York, NY: Cambridge University Press.
6. Dalton-Puffer, C. (2011). Content-and-Language Integrated learning: From practice to principles? *Annual Review of Applied Linguistics*, 31, 182–204. retrieved from: www.researchgate.net/publication/259412894_Content-and-Language_Integrated_Learning_From_Practice_to_Principles/link/56a10c3b08ae27f7de264e7e/download, accessed: 20.10.2022.
7. Eurydice Brief. *Key Data on Teaching and Learning at School in Europe*, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2017.: retrieved from: www.anefore.lu/wp-content/uploads/2017/10/EURYDICE-Key-Data-on-Teaching-Languages-at-School-in-Europe.pdf, accessed: 12.10. 2022.
8. Goris, J., Denessen, E., & Verhoeven, L. (2019). Effects of content and language integrated learning in Europe. A systematic review of longitudinal experimental studies. *European Educational Research Journal*, 18(6), 675–698. Rerieved from: <https://doi.org/10.1177/1474904119872426>, accessed: 15.10.2022.
9. Marsh, D., & Wolff, D. (Eds.). (2007). *Diverse contexts—converging goals. CLIL in Europe*. Frankfurt am Main, Germany: Lang.
10. Pappa, S. et al., “Teacher Agency Within the Finnish CLIL Context: Tensions and Resources.” *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2017., Retrieved from: www.academia.edu/76183166/Teacher_agency_within_the_Finnish_CLIL_context_tensions_and_resources?sm=b, accessed: 16.10.2022.
11. Ruiz de Zarobe, Y. & R. M. Jim´enez Catal´an (Eds.), (2009) *Content and language integrated learning: Evidence from research in Europe* Bristol, UK: Multilingual Matters.
12. Tarabar, A (2018). *Istovremeno učenje struke i engleskog jezika: kreiranje CLIL modela*, Zenica: Institut za privredni inženjering
13. Y. Ruiz de Zarobe & R. M. Jim´enez Catal´an (Eds.), (2009) *Content and language integrated learning: Evidence from research in Europe* Bristol, UK: Multilingual Matters.

Summary

In the era of constant changes occurring in all areas of human activity it is necessary to be informed on new achievements and approaches. This, certainly, refers to education where it is very important that all participants in the process are interested and motivated for changes and improvements. The paper analyses attitudes of teachers in primary and secondary schools in terms of Content and Language Integrated Learning (CLIL). The aim is to determine if there is a possibility of implementing such type of training in Bosnia and Herzegovina schools.

Key words:*new educational approaches, content and language integrated learning, attitudes, perspectives*